

3 Vybrané programy a vize integrovaného územního rozvoje

3.1 Programy EU s územními důsledky

Některé fondy Evropského společenství mohou poskytnout podporu integrovaným projektům územního rozvoje.

Ekonomická a sociální soudržnost

Pod deštníkem Směrnice pro strukturální fondy existují čtyři hlavní fondy na podporu ekonomické a sociální soudružnosti: Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF), Evropský sociální fond (European Social Fund - ESF), Evropský zemědělský řídicí a záruční fond (EAGGF), část „Řídící“, a Nástroj pro řízení rybolovu (FGI). V souvislosti s projekty územního rozvoje má zvláštní význam iniciativa Společenství INTERREG II C (viz B.3.2) a pilotní aktivity prováděné v rámci ERDF, článek 10 (viz B.3.3).

Program **TERRA** v rámci ERDF, článek 10, je zaměřen na síť místních a regionálních orgánů odpovědných za územní rozvoj. Tyto projekty jsou meziregionální. Podporuje se spolupráce a výměna zkušeností mezi zeměpisně srovnatelnými místními orgány s cílem vypracovat společná řešení problémů. Jedna iniciativa se například zaměřuje na definování problémů a možných řešení pro trvale udržitelný rozvoj v říčních oblastech. Rovněž v rámci článku 10 podporuje program RECITE meziregionální projekty a síť místních i regionálních orgánů v Evropské unii.

Rozvoj spolupráce se Střední a Východní Evropou a se Středomořím

Některé finanční nástroje se zaměřují na podnícení rozvoje v Evropské unii a v Evropě jako celku. Zvláštní význam mezi nimi mají programy PHARE (středoevropské země a pobaltské státy), TACIS (nové nezávislé státy bývalého Sovětského svazu a Mongolsko) a MEDA (země sousedící s jižním Středomořím).

Program **PHARE** pro středoevropské země a pobaltské státy podporuje proces přípravy kandidátských zemí na budoucí účast v EU. To se dosahuje především prostřednictvím grantů za úspěšné splnění požadavků transformačního procesu, ale také prostřednictvím široké škály dalších aktivit, včetně podprogramu přeshraniční spolupráce. Účastní se regiony na vnějších hranicích těchto zemí s EU. Tento program obsahuje doplňkové přístupy k iniciativám Společenství EU nazvaným INTERREG IIA a INTERREG II C, a je proto zaměřen na podporu přeshraniční a nadnárodní spolupráce mezi členskými a nečlenskými státy EU. Podporují se rovněž multisektorové projekty.

Program **TACIS** podporuje přenos know-how: výměnu informací, vytváření partnerství a sítí, dvojprojektů a pilotních projektů. Od roku 1996 obsahují regionální programy prostředky pro přeshraniční spolupráci, z nichž lze podporovat projekty na hranicích se zeměmi EU a rovněž s dalšími středo- a východoevropskými zeměmi. Hlavní zaměření je na síť, řešení ekologických problémů a na spolupráci na místní úrovni (v každém případě na přeshraničním základě).

Program **MEDA** financuje vypracování kooperačních projektů a výměnu zkušeností a know-how mezi členskými státy EU a nečlenskými státy na jižním pobřeží Středomořího moře. Spolupráce přihlíží k sektorovým politickým liniím majícím značný dopad na územní rozvoj, jako je například v dopravě, a je zaměřena na podporu postupného vytváření oblasti volného trhu.

Podpora životního prostředí

LIFE je finanční nástroj pro inovační ekologické projekty a podporuje spolupráci v tomto směru mezi členskými státy EU. Klíčovou oblastí, na niž je zaměřen, je trvale udržitelné hospodaření s půdou.

3.2 Programy INTERREG II C

Nadnárodní programy zahrnují tři oblasti: všeobecnou nadnárodní spolupráci v územním rozvoji, migraci a opatření k odvrácení sucha. Níže jsou uvedeny všeobecné programy územního rozvoje schválené Evropskou komisí jako základ pro financování (v současné době sedm). Na rozdíl od programu INTERREG II A (přeshraniční spolupráce) pokrývá nadnárodní spolupráce v rámci programu IIC mnohem větší oblasti (viz Mapa 4, kapitola A.4.3). Zúčastněné země (resp. jejich regiony) jsou uvedeny na Mapě 7. Cílová kombinace vychází z ustanovení programu INTERREG II C, která jsou v souladu s koncepcí ESDP.

Cíle jsou následující:

- přispět k vyváženému územnímu rozvoji v Evropské unii, tj. prosazovat hospodářskou a sociální soudržnost prostřednictvím systematického a pokud možno optimálního rozdělování akcí s územním efektem, vypracování dostatečných komunikačních sítí, zmenšení rozvojových rozdílů a vypracování strategií pro trvalou udržitelnost,
- zlepšit územní dopad politiky Společenství z hlediska územního rozvoje, a

- dosáhnout zlepšení ve spolupráci zaměřené na nadnárodní oblasti mezi národními orgány odpovědnými za územní plánování tím, že budou definovány rozvojové priority pro sousední nadnárodní oblasti.

Programy spolupráce v oblasti územního plánování jsou následující:

- Region Severního moře,
- Region Baltského moře,
- Atlantická oblast,
- Severozápadní Evropa,
- Západní Středomoří a Latinské Alpy,
- Prostor Střední Evropy, Jadranu, Podunají a Jihovýchodní Evropy (CADSES),
- Severozápadní metropolitní oblast.

Programy pojmají výše uvedené cíle s různým důrazem a orientací. K tomuto účelu byla pro každý program definována řada priorit (podprogramů, které jsou rozčleněny do jednotlivých opatření a akčních oblastí). Ty v různých kombinacích pokrývají varianty politiky uvedené v kapitole A.3.

Akční oblast/ program	Region Sever. moře	Region Balt. moře	Atlant. oblast	Jihozáp. Evropa	Záp. Středomoří	CADSES	SZ metrop. oblast a Lat. Alpy
Vypracování společných plánovacích procesů a integ. programových strategií		X				X	X
Vypracování polycentric. urbánních systémů	X	X		X	X	X	
Rozvoj venk. oblastí				X	X		
Zlepšení vztahů mezi urbánními a venkovskými oblastmi	X	X	X	X	X		X
Vypracování multidruhových dopravních systémů a zlepšení přístupu k infrastrukturám	X	X	X	X	X	X	X
Zlepšený přístup k poznatkům a informacím	X		X				X
Rozvázný přístup k přírodnímu a kulturnímu dědictví	X	X	X		X	X	X
Ekonomický rozvoj v oblasti turistiky	X	X	X		X		
Technická pomoc	X	X	X	X	X	X	X

3.3 Pilotní akce pro nadnárodní územní rozvoj podle článku 10 ERDF

ARCHI-MED - Jihovýchodní Středomoří. Účastníci: Řecko, Itálie (Kypr, Malta)

Cíle

- Vytvoření ekologicky šetrných multidruhových dopravních systémů a integrace ostrovů do mezinárodního dopravního systému.
- Zlepšení spolupráce v oblasti námořní přepravy, zvýšená kvalita a efektivnost ochrany vody a bezpečnost u moře.
- Vysoká kvalita turistiky, zvýšení efektivity turistických služeb a infrastruktury.
- Lepší zachování přírody a venkova zajištěním a zvyšováním rozmanitosti druhů.
- Přesnější a systematictější základna poznatků o stavu kulturního dědictví a jeho ohrožení, ochrana a rozmnožování stávajícího dědictví ke zvýšení kvality venkova.
- Zlepšení životního prostředí jako rozvojového faktoru v oblasti Středozezemního moře.

Severní periferie. Účastníci: Finsko, Švédsko, Spojené království, (Norsko)

Cíle

- Nadřazeným cílem je zlepšení služeb a přidané hodnoty prostřednictvím nadnárodní výměny zkušeností se zřetelem k dosažení trvalé udržitelnosti. To zahrnuje spolupráci v oblasti územního rozvoje, neboť je obsažen i rozvoj hospodářských aktivit a sociálních služeb v těchto cílových regionech. Cílem není společný plánovací proces, nýbrž pouze zlepšení výměny informací.
- Společná strategie je zaměřena na získání nových poznatků o inovačních a vhodných přístupech k trvale udržitelnému rozvoji. To zahrnuje výrobu, služby a využití území, se zvláštním ohledem na konkrétní podmínky v periferních regionech na Severu. Mezi tyto podmínky patří nízká hustota obyvatelstva, velké vzdálenosti a tvrdé klimatické podmínky.

Alpský prostor/Východní Alpy. Účastníci: Německo, Itálie, Rakousko.

Cíle

- Další rozvoj společných vizí a strategií územního rozvoje v kontextu dokumentu „Zásady evropské politiky územního rozvoje“ (Lipsko) a dalších relevantních dokumentů (Benátky 1996).
- Vytváření nadnárodních, přeshraničních a transevropských sítí mezi místními orgány a regiony v Alpách, zvláště v oblasti územního rozvoje.
- Zlepšení a rozvoj udržitelných sociálně-ekonomických aktivit a ekologicky šetrných místních dopravních sítí, zvláště v oblastech s ohroženým životním prostředím. Vypracování nových forem ke zvýšení porozumění ze strany místních obyvatel a k jejich stimulování, aby věnovali více pozornosti péči o citlivé a ohrožené oblasti.
- Ověření inovačních akčních souborů v oblasti s vysokým potenciálem pro konflikt mezi hospodářskou prosperitou a zachováním přírody.

Středozezemní „brána“. Účastníci: Španělsko, Portugalsko (Maroko)

Cíle

- Bojovat proti zhoršování a ztrátě přírodního a kulturního dědictví.
- Přispět k evropské perspektivě územního rozvoje prostřednictvím zvýšené kulturní a územní rozmanitosti.
- Identifikovat a zhodnotit rozdíly v městských a venkovských formách života.
- Zvýšit konkurenceschopnost všech tří zúčastněných zemí prostřednictvím lepšího využití jejich společného kulturního dědictví.

Tři klíčové oblasti rozvoje jsou následující:

- lepší poznání a hodnocení společného kulturního dědictví;
- udržitelná a integrovaná ochrana společného dědictví pomocí studií týkajících se trvalosti a uskutečnitelnosti;
- posouzení dědictví v oblasti architektury jako faktoru hospodářského rozvoje na základě specifických projektů.

3.4 Územní vize

Příklad: „Vize a strategie pro region Baltského moře 2010“, kterou vypracovalo Dánsko, Švédsko, Finsko, Norsko, Německo, Rusko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Bělorusko a Polsko.

Výchozí situace

Region Baltského moře má hodnotné přírodní oblasti, které jsou ohroženy rychlým rozvojem. V mnoha městech se kvalita životního prostředí zhoršuje v důsledku vzrůstající silniční dopravy, znečištění ovzduší a vody, nadměrného stárnutí stavebního fondu, nevhodného využívání půdy, nedostatečné likvidace odpadů a jiných problémů. Dochází k dalšímu poškozování životního prostředí v jiných oblastech, což vyžaduje bezprostřední nápravný zásah. Naléhavost těchto problémů by však neměla bránit jednotlivým zemím, aby rozvíjely svůj vlastní hospodářský potenciál a nacházely řešení, která budou z dlouhodobého hlediska trvale udržitelná. Taková je celková idea územní vize pro region Baltského moře.

Záměr a stav

Územní vize pro region Baltského moře představuje první krok ve směru k formulování dlouhodobého rámce pro spolupráci v mnoha oblastech. Záměrem je vyhnout se nekoordinovaným akcím a plýtvání zdroji. Nejedná se o žádný „generel“, nicméně poskytuje odpovědným

orgánům kontext pro vypracování vlastní politiky územního rozvoje.

Cíle

Cíle územní vize pro region Baltského moře spočívají v zajištění:

- urbánního systému mezinárodního významu;
- efektivních a trvalých spojů mezi městy;
- trvale udržitelného rozvoje specifických oblastí (pobřežní zóny, ostrovů, pohraničních oblastí, venkovských oblastí, přírodních chráněných oblastí).

Příbuzné akční oblasti se zaměřují na:

- prosazování konkrétních akcí v souladu s vizí;
- prosazování vyváženého rozvoje v regionu Baltského moře;
- další vývoj územní vize.

Dosavadní práce se zaměřovaly na:

- pořádání pravidelných setkání ministrů odpovědných za územní plánování k vypracování vize a strategií a k aktualizaci akčního programu;
- předkládání návrhů vybraných pilotních projektů;
- vypracování výzkumného programu;
- a podporu síťového propojení výzkumných ústavů v oblasti územního rozvoje.

4 Základní údaje o kandidátských a členských zemích

Země	Plocha v km ²	Počet obyvatel 1997 miliony**	HDP 1997			Zemědělství		Nezaměstnaní 1997	
			obyvatel na km ²	ECU na hlavu (PPP)***	na hlavu (PPP) EU-15= 100	v % celkové GVA 1997*	v % prac.sil Besch 1997*	úroveň v % **	
Maďarsko	93 030	10,1530	109	8900	47	6,7	7,9	9,1	
Polsko	312 690	38,6600	124	7500	39	6,9	20,5	11,2	
Rumunsko	238 390	22,5260	94	5800	31	20,1	39,0	6,0	
Slovensko	49 030	5,3870	110	8900	47	6,0	8,6	11,6	
Lotyšsko	64 589	2,4584	38	5100	27	7,4	18,3	14,4	
Estonsko	45 227	1,4538	32	7000	37	6,3	9,9	10,5	
Litva	65 301	3,7040	57	5 800	31	12,7	21,9	14,1	
Bulharsko	110 990	8,2830	75	4 400	23	15,4	24,4	15,0	
ČR	78 870	10,2991	131	12 000	63	5,0	5,8	4,7	
Slovinsko	20 270	1,9849	98	13 000	68	4,4	10,1	7,3	
V. a Stř. Evropa	1.078 387	104,891	97					neuvečeno	
Kypr	9 251	0,746	81	neuvečeno	neuvečeno	4,5	10,0	3,4	
						v % celkové GVA 1995**	v % prac. sil 1995*		
Belgie	30 518	10,154	333	21 470	113	1,7	2,7	9,2	
Dánsko	43 094	5,236	122	21 850	115	3,7	4,4	5,5	
Německo	356 974	80,567	226	21 090	111	1,0	3,2	10,0	
Řecko	131 957	10,266	78	12 920	68	14,7	20,4	9,6	
Španělsko	504 782	38,910	77	14 820	78	3,7	9,3	20,8	
Francie	543 956	56,818	104	19 760	104	2,5	4,9	12,4	
Irsko	70 285	3,605	51	18 620	98	7,5	12,0	10,1	
Itálie	301 302	56,548	188	18 810	99	2,9	7,5	12,1	
Lucembursko	2 856	0,416	146	30 140	162	1,5	3,9	2,6	
Nizozemsko	41 685	15,335	368	20 140	106	3,6	3,8	5,2	
Rakousko	83 845	7,906	94	21 280	112	2,4	7,3	4,4	
Portugalsko	92 270	9,848	107	13 300	70	5,1	11,5	6,8	
Finsko	338 144	5,112	15	18 620	98	5,2	7,8	13,1	
Švédsko	449 956	8,837	20	19 000	100	2,1	3,3	9,9	
Spojené království	241 752	57,854	239	18 810	99	1,6	2,1	7,0	
EU	3.233 376	367,512	114	19 000	100	2,4	5,3	10,7	

* Pramen: Komise Evropských společenství. Pravidelná zpráva Komise o pokroku kandidátských zemí směrem k přistoupení. Brusel 1998 (Internet)

** Pramen: EU 15 - Eurostat 1999: Eurostatistika, údaje o krátkodobé ekonomické analýze, téma 1, série B. Brusel 1999, CEEC - Eurostat 1999. Statistická ročenka o CEEC 1998, Brusel 1999.

*** HDP na hlavu v RPP za CEEC - revidovaná data podle výsledků mezinárodního Srovnávacího projektu 1996 o standardech kupní síly (PPS) (OECD, Eurostat ve spolupráci s národními statistickými ústavy). Standardy kupní síly se používají namísto oficiálních směnných kurzů při posuzování různých životních standardů. Tento přístup zohledňuje odlišné životní náklady v jednotlivých zemích.

Poznámky

- 1 *MERCOSUR: spojení Argentiny, Brazílie, Paraguaye a Uruguaye k vytvoření společného trhu.*
- 2 *K Měnové unii se 1.1.1999 připojily následující země: Rakousko, Belgie, Německo, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Portugalsko a Španělsko.*
- 3 *Pro srovnání: USA mají více než 260 milionů obyvatel na ploše 9,4 milionů km² a hrubý roční domácí produkt asi 6 trilionů ECU; převedeno na standardy kupní síly to odpovídá téměř přesně HDP Evropské unie. (Viz Spolkový statistický úřad: Statistická ročenka 1998 pro zahraničí. Wiesbaden 1998).*
- 4 *Odhady Spolkového ústavu pro stavební a územní plánování (BBR), Bonn.*
- 5 *Evropská komise (red.). Šestá periodická zpráva (v tisku).*
- 6 *Území EU bylo pro statistické účely rozděleno do 208 územních jednotek NUTS 2 (mimo francouzská zámořská území); není-li uvedeno jinak, jsou v následujícím textu označovány termínem „regiony“.*
- 7 *Viz Evropská komise (red.). Šestá periodická zpráva, str. 12 (v tisku).*
- 8 *Viz titul 1, článek 2 verze Smlouvy o EU, která byla upřesněna Amsterdamskou smlouvou.*
- 9 *Světová komise o Životním prostředí a rozvoji: Naše společná budoucnost. New York: 1987.*
- 10 *Spolkové ministerstvo pro regionální plánování, stavební a urbanistický rozvoj (red.): Grundlagen einer Europäischen Raumentwicklungspolitik (Zásady evropské politiky územního rozvoje). Bonn, 1995.*
- 11 *Ibid.*
- 12 *Za významný krok směrem ke koordinovanému územnímu plánování. Dokument belgického předsednictva o územním plánování. Neformální setkání o regionální politice a územním plánování, Lutych 12-13., listopadu 1993.*
- 13 *Ministerstvo národního hospodářství, Ministerstvo životního prostředí, fyzické plánování a veřejné práce, Neformální rada ministrů pro regionální politiku a územní plánování, závěry předsednictva a dokumenty, Korfu 3.-4. června 1994, Atény, říjen 1995.*
- 14 *Loc. cit.*
- 15 *Francouzské předsednictvo, Evropská unie 1995, Perspektiva územního rozvoje v Evropě, Neformální rada ministrů odpovědných za územní plánování a regionální politiku, Štrasburk 30. a 31. března 1995.*
- 16 *Ministerstvo veřejných prací, dopravy a životního prostředí (red.), Bilance španělského předsednictva Evropské unie v oblasti územního plánování, monografická série, Madrid 1996.*
- 17 *Předsednictvo Rady ministrů, odbor koordinace komunitní politiky (red.), Evropské územní plánování, Porada ministrů o regionální politice a územním plánování, Benátky 3. a 4. května 1996, Řím 1996.*
- 18 *Výbor pro územní rozvoj (předseda podle příslušného předsednictví) se skládá z delegátů členských států zastupujících vládní orgány odpovědné za územní plánování nebo rozvoj a ze zástupců Komise EU. Posledně jmenovaný orgán působí jako sekretariát.*
- 19 *Evropská společenství (red.). Perspektiva územního rozvoje v Evropě, první oficiální návrh předložený na neformální poradě ministrů odpovědných za územní plánování v členských zemích Evropské unie, Noordwijk, 9. a 10. června 1997.*
- 20 *Ministerstvo územního plánování Lucemburska (red.). Koncepce vytvoření „Evropské pozorovací sítě územního plánování“ (ESPON), Echternach 1997.*
- 21 *Porada ministrů odpovědných za územní plánování v členských státech Evropské unie, Glasgow, 8. června 1998, Perspektiva územního rozvoje v Evropě (ESDP), celkový návrh.*
- 22 *Budoucnost evropské politiky v oblasti územního rozvoje - CSD a ESDP po roce 1999, Zpráva rakouského předsednictva, seminář CSD pořádaný Spolkovým kancléřstvím za rakouského předsednictví EU, 23.-24. listopadu 1998.*
- 23 *Evropský parlament (red.). Usnesení o regionálním plánování a o koncepci evropského územního rozvoje přijaté 2. července 1998, Úřední věstník A4 - 0206/98.*
- 24 *Výbor regionů (red.). Výjádření Výboru regionů ze 14. ledna 1999 k Perspektivě územního rozvoje v Evropě - první oficiální návrh, Brusel 25. ledna 1999.*
- 25 *Hospodářský a sociální výbor Evropské unie (red.). Perspektiva územního rozvoje v Evropě (ESDP) (vlastní iniciativa), Brusel 9. a 10. září 1998.*
- 26 *Evropský dvůr auditorů. Výroční zpráva o finančním roce 1997.*
- 27 *Cíl 1: Rozvoj a strukturální změna zaostalých oblastí, jejichž příjem na hlavu je nižší než 75 % průměru Společenství.*
- 28 *Cíl 2: Změny v regionech, které jsou zvláště postiženy poklesem průmyslové výroby.*
- 29 *Směrnice EC o nitrátech (91/676).*
- 30 *Jak požadovala Evropská rada ve svém usnesení ze 6. května 1994 (94/C 135/02).*
- 31 *Konference OSN o životním prostředí a rozvoji v červnu 1992, Rio de Janeiro. Agenda 21.*
- 32 *Konference OSN o lidských sídlech (Habitat II): Agenda Habitat. Cíle a zásady, závazky a globální akční plán. Istanbul, Turecko, 3.-14. června 1996.*
- 33 *Viz Německé sdružení měst, Rakouské sdružení měst, město Vídeň/Evropafórum Vídeň ve spolupráci se Spolkovým ministerstvem dopravy, výstavby a bydlení v Německu. Spolkový úřad pro výstavbu a regionální plánování v Německu: Výměna urbanistických informací. Zpráva o prvcích trvale udržitelného městského rozvoje v Evropské unii. (Návrh, březen 1999).*
- 34 *Komise Evropských společenství (red.). Evropská trvale udržitelná města: zpráva. 28. října 1998 - COM/98/605 F, Lucembursko 1999.*
- 35 *Strategie Evropského společenství v oblasti biologické rozmanitosti (COM(98)42).*
- 36 *Stockholmská deklarace o politice trvale udržitelného územního rozvoje v BSR. In: Víze a strategie v okolí Baltského moře 2010: od vize k činu. Čtvrtá konference ministrů pro územní plánování a rozvoj. Stockholm 22 října 1996.*
- 37 *Konvence za ochranu evropského architektonického dědictví. 3. října 1985.*

- 38 Evropská komise (red.). První zpráva o hospodářské a sociální soudržnosti 1996. Brusel, Lucembursko 1996.
- 39 Vize a strategie v okolí Baltického moře 2010: Od vize k činu. Čtvrtá konference ministrů pro územní plánování a rozvoj. Stockholm 22. října 1996.
- 40 Kandidátské země: zahrnují země, s nimiž byly v roce 1998 zahájeny rozhovory o přistoupení: Estonsko, Polsko, Slovinsko, Česká republika, Maďarsko a Kypr, a přidružené země Střední a Východní Evropy, které oficiálně požádaly o přistoupení: Bulharsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko a Slovensko.
- 41 Základem pro vypracování této kapitoly je Biehl, Dieter (Institut für ländliche Strukturforchung Frankfurt a.M.): Perspektivy územního rozvoje z hlediska rozšíření Evropských společenství, 1998 (publikace se připravuje). V průběhu přípravy této kapitoly za rakouského předsednictví vyjádřily svůj názor všechny kandidátské země. Společně se Švýcarskem a Norskem se rovněž vyjádřily k „Prvnímu oficiálnímu návrhu ESDP“.
- 42 MERCOSUR: spojení Argentiny, Brazílie, Paraguaye a Uruguaye pro vytvoření společného trhu.
- 43 Ultraperiferní regiony: francouzská zámořská území, Azorské ostrovy, Madeira, Kanárské ostrovy.
- 44 Výpočty Spolkového výzkumného ústavu pro výstavbu a regionální plánování (BBR), Bonn.
- 45 Evropa 2000: Výhledy rozvoje území Společenství. Lucembursko: Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, 1991.
- 46 Evropa 2000+: Spolupráce při územním rozvoji Evropy. Lucembursko: Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, 1994.
- 47 Eurostat - prognóza, In: Spolkový statistický úřad: Obyvatelstvo Evropské unie dnes a zítra, Wiesbaden 1998.
- 48 Eurostat, Regio - regionální databanka (Regiony: Ročenka 1997).
- 49 Evropská komise (red.). Soutěžení a soudržnost: trendy v regionech - pátá Periodická zpráva o sociální a hospodářské situaci a rozvoji v regionech Společenství. Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, Lucembursko 1994. Evropská komise (red.). Šestá periodická zpráva o sociální a hospodářské situaci v regionech Evropského společenství. Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, Lucembursko 1999 (v tisku).
- 50 Evropská komise (red.). První zpráva o hospodářské a sociální soudržnosti 1996. Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, Lucembursko 1996.
- 51 Výpočty Spolkového výzkumného ústavu pro výstavbu a regionální plánování (BBR), Bonn.
- 52 Šestá periodická zpráva o hospodářské a sociální soudržnosti 1996. Loc. cit., str. 55.
- 53 Šestá periodická zpráva, loc. cit.
- 54 Wissen, L. van, Regionální demografie podniků v Evropě: přehled, Nizozemský meziuniverzitní demografický ústav, 1997, Haag.
- 55 Ročenka Eurostatu 1997, Lucembursko 1997.
- 56 Statistická ročenka 1998 pro zahraničí, loc. cit., str. 366.
- 57 Perspektiva územního rozvoje v Evropě. Úplný návrh. Glasgow 1998, str. 15 f.
- 58 Světová banka (red.): Ukazatele světového vývoje 1998.
- 59 Evropská agentura pro životní prostředí (EEA): Životní prostředí v Evropě. Hodnocení Doboí. Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, Lucembursko 1995, str. 323 f. Tyto práce se vztahují k celé oblasti, včetně Střední a Východní Evropy, a rovněž evropské části Ruska. EEA uvádí, že odhady týkající se celosvětových emisí nejsou příliš spolehlivé.
- 60 Ibid.
- 61 Ibid.
- 62 ESDP, úplný návrh, loc. cit., str. 25, závěrečná poznámka 21.
- 63 Ibid., str. 26.
- 64 Národní agentura pro územní plánování. Územní struktury dopravy, Atlas nákladní dopravy v Evropě. Haag 1997, str. 6.
- 65 Doplnkovost železniční a letecké dopravy (studie pro Národní agenturu pro územní plánování), Stratagem, Amsterdam 1997.
- 66 Loc. cit.
- 67 ESDP, úplný návrh, loc. cit., str. 30.
- 68 COM (98) 42-C4-0140/98.
- 69 Statistická ročenka 1998 pro zahraničí, loc. cit., str. 185.
- 70 ESDP, První oficiální návrh, loc. cit., str. 34, závěrečná poznámka 21.

Evropská komise

**ESDP - Evropské perspektivy územního rozvoje
Směrem k vyváženému a trvale udržitelnému rozvoji území Evropské unie**

Lucembursko: Úřad pro oficiální publikace Evropských společenství, 1999

Česká verze dle originální publikace EU - (ISBN 92-828-7658-6)